

İsmail MANGALTEPE, *Bizans Kaynaklarında Türkler (Menandros Protektor ve Theophylaktos Simokattes)*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul 2009, 221 sayfa.

Bizans kaynakları özellikle Doğu Avrupa Türk tarihi için en önemli kaynaklar arasında ilk sırada gelmektedir. Nitekim VI-XIII. yüzyıllar arasında Avrupa'da, Balkanlar'da ve Karadeniz'in kuzeyinde kurulan Türk devletlerine ait ilk bilgileri ihtiva eden kaynaklar Bizans kaynaklarıdır. Bu kaynaklar, Arap, Çin ve Rus kaynak-

larının verdikleri bilgileri tamamlamaları bakımından da ayrı bir değere sahiptir. Bizim için çok kıymetli olan bu eserlerin bir kısmı maalesef günümüze kadar Türkçeye kazandırılmamıştır.

Bilindiği üzere Türk tarihi hakkında en eski bilgiler Herodotos'un (M.Ö. 484-425) eserinin İskitya başlığı altında aktardığı bilgilerdir. Bunun yanında Pomponius Mela (M.S. 1. yy.), Strabon (M.Ö. 64 - M.S. 24) ve Plinius'un (ö. 79) eserlerinde de Türklere ait olduğu ileri sürülen bilgiler bulunmaktadır. Hunların, 375 yılında Maiotis Gölü yani Azak Denizi kıyılarında gözükmeye başlamalarıyla Yunan ve Latin kaynaklarında Türkler hakkında bilgiler verilmeye başlanmıştır.

Türk tarihinin Bizans kaynakları ile ilgili daha önce de pek çok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların ilki Moravcsik'in H. Namık Orkun tarafından Türkçe'ye kazandırılan "*Türk Tarihinin Bizans Kaynakları*" adlı eseridir (Ankara 1938). Bu eserde Türk tarihi hakkındaki bütün Bizans kaynakları gözden geçirilerek bilgiler verilmiş, ağırlıklı olarak da Hunlar anlatılmıştır. Diğer bir Bizans kaynağımız Hunlarla ilgili geniş bilgiler veren ve A. Ahmetbeyoğlu tarafından Türkçeye aktarılan V. asır Bizans tarihçisi Priskos'un kendi adını

taşıyan eseridir (*Grek Seyyahı Priskos (V. asır)'a Göre Avrupa Hunları*, İstanbul 1995). Yine Ali Ahmetbeyoğlu'nun *Avrupa Hun İmparatorluğu* (Ankara 2001) adlı eserinde Bizans kaynakları ile ilgili bilgiler verilmektedir. Bunun yanında özellikle X-XI. yüzyıl Bizans kaynakları Türkçeye çevrilmiştir.

Yazar, Önsözde, Türk tarihini araştırırken dikkat edilmesi gereken hususlara değinmiştir. Bu hususların en önemlisi olarak da Zeki Velidi Togan'ın belirttiği, "*Türk tarihinin geniş coğrafyası ile bu coğrafyada yaşanan olaylar hakkında aktarılanları en doğru şekilde anlayabilmek için dil bilmenin çok önemli olduğu*" fikrine aynen katılarak bu önem üzerinde durmuştur. Nitekim Türkler tarih boyunca yayıldıkları sahalarda komşu oldukları devletler ile hem ticarî hem de siyasî ilişkiler kurmuşlar ve bu devletlerin tarihlerinde de yerlerini almışlardır. Bu sebeple bu milletler kendilerine ait kaynaklarda Türklerle de ayrı bir yer vermişlerdir. Bizim de bu yazılanları doğru anlayıp yorumlamamız gerekmektedir. Yazar da bunun önemi üzerinde durmuş ve Türk tarihi için ana kaynak özelliği taşıyan Bizans kaynaklarının Türklerle ilgili kısımlarını Türkçeye kazandırmıştır. Bu kaynakların asıl dili

Grekçe'dir ve bu dilin öğrenimi zor olduğundan diğer yazarlar gibi yazar da bu eserlerin İngilizce tercümelerinden istifade etmiştir. Yazar, Bizans kaynaklarının Türk tarihi için son derece önemli kaynaklar olmaları dolayısı ile kaynakların verdiği her türlü bilgiden yararlanmak gerektiğini düşünmektedir.

İki bölümden oluşan eserin ilk bölümü Menandros Protektor'un, ikinci bölümü ise Theophylaktos Simokattes'in hayatı ve Türk tarihi ile ilgili verdikleri bilgilere ayrılmıştır. Yazar, geniş dipnotlar ile açıklamalar vererek, asıl metne sadık kalmıştır.

Eserin giriş bölümünde (1-30) yazar, Menandros Protektor ve Theophylaktos Simokattes'un eserleri hakkında bilgiler vermiştir. Çalışmada Menandros Protektor, VI. yüzyılın en büyük müellifi olarak kabul edilirken; Theophylaktos Simokattes'in eserinden de VII. yüzyılın en önemli eseri olarak bahsedilmiştir. Yazar, daha sonra tercümesini yaptığı Menandros Protektor ve Theophylaktos Simokattes'in üzerinde durmuştur. Böylece VI. yüzyıla ait Türk tarihi için büyük önem taşıyan Menandros Protektor ve Theophylaktos Simokattes'in Türklerle ilgili verdikleri bilgiler ilim âlemine sunulmuştur. Yazar giriş bölümünde

kronolojik olarak Türklerin göç sürecine değinerek Roma ile kurulan siyasi münasebetler üzerinde durmuş ve ilerleyen sayfalarda Bizans kaynaklarının Türklerle ilgili bilgi veren kısımlarına değinmiştir. Yine Türk tarihinin Bizans kaynakları hakkında kısa bilgiler vererek günümüze kadar bu konuda yapılan çalışmaları ele almıştır. Bizans kaynaklarında dikkati çeken en önemli husus bazılarının orijinal bilgiler verirken bazılarının da kendilerinden önceki eserlerin tekrarı olmaktan ileri gidememiş olmalarıdır.

Eserde, VI. yüzyılın iki önemli ana kaynağı olan Menandros Protektor ve Theophylaktos Simokattes'in eserlerinin Türkçeye kazandırılması hedeflendiği için bu yazarların eserlerinde verdikleri bilgilere yer verilmiştir. Menandros Protektor'un eseri 1985 yılında R. C. Blockley tarafından Grekçe'den; Theophylaktos Simokattes'in eseri ise Michael ve Mary Whitby tarafından 1986 yılında Almandan İngilizceye çevrilmiştir. Yazar da bu eserleri kullanarak ilim âleminin hizmetine sunmuş ve ilme büyük bir katkı sağlamıştır.

Aslında Simokattes'in eserinin pek çok tercümesi mevcuttur. Tam olmakla beraber ilk tercümelerinden birini I. Bekker; Fransızca tercümesini

L. Cousin; 1857 yılında ise Rusça tercümesini N. Pigulevskaya yapmışlardır. Eser, "Theophylaktos Simokattes Geschichte" adı ile 1985 yılında Almanca'ya Peter Schreiner tarafından çevrilmiştir. En son, eser Michael ve Mary Whitby tarafından ilâve notlar ve geniş açıklamalarla birlikte 1986 yılında İngilizce'ye tercüme edilmiştir.

Birinci Bölümde (31-98), Menandros Protektor'un hayatı ve Türklerle ilgili verdiği bilgiler yer almaktadır. Menandros eserini tarihçi Agathias'ın (ö. 582) "*Tarih*" adlı eserinin devamı niteliğinde yazmış ve olayları Agathias'ın kaldığı yerden yani 557/58 yıllarından itibaren anlatmaya başlamıştır. Genelde Hunlar, Avarlar, Utigurlar, Kutrigurlar, Gök-Türkler hakkında bilgiler vermektedir. Bu bilgileri detaylandırarak olursak, Avarların Gök-Türk ülkesinden Batı'ya kaçışlarına, Tuna'ya gelişlerine, Roma ile münasebet kurmalarına, İmparator Justinos'a (527-564) elçi göndermelerine, Franklar ile mücadelelerine, Langobardlar ile ittifaklarına, Sirmium (Sırbistan) kuşatmalarına ve sonrasında burayı işgallerine, Romalıların Slavlara karşı Avarlardan yardım istemeleri şeklinde verebiliriz. Hadiselere başlıkları itibariyle baktığımızda yalnızca siyasi tarihleri

hakkında bilgi veriyor gibi görünse de ihtiva ettikleri bilgiler az da olsa kültür tarihleri hakkında da bir değerlendirme yapmamıza imkân sağlamaktadır.

Menandros Protektor'un eseri birçok Bizans tarihçisine kaynaklık etmiştir. Bunlardan biri de bu eserin ikinci bölümünü oluşturan Theophylaktos Simokattes'in eseridir.

Döneminin klâsik tarihçileri ile aynı üslûba sahip olan Theophylaktos Simocatta, Excerpta'da yer alan Fragmanlarında çok geniş bir bakış açısı ile olayları anlatmıştır. Bizans İmparatorluğu'nu dünyanın merkezine yerleştirerek diğer devletlerle olan ilişkilerini kaleme almıştır.

Eserin, İkinci Bölümünde (99-178) ise Theophylaktos Simokattes'in hayatı, eseri ve bu eserde Türklerle ilgili verdiği bilgiler aktarılmaktadır. VI. yüzyılda kaleme alınmış olan Theophylaktos Simokattes'in eseri, Türk tarihi kadar Bizans tarihi için de son derece önemli bir kaynaktır. Zira bu dönem Bizans'a karşı Balkanlarda Slav ve Avarların, doğuda ise Sasanîlerin saldırdıkları bir dönemdir. Bu yüzdendir ki bu yüzyılın özellikle ikinci yarısında Bizans İmparatorluğu zor bir dönemden geçmiştir.

Yazar, Michael ve Mary Whitby tarafından ilâve notlar ve geniş

açıklamalarla birlikte 1986 yılında yapılan İngilizce tercümesine dayanarak bu eserin Theophylaktos Simokattes ile ilgili bölümlerini Türkçe'ye kazandırmıştır. Bilindiği üzere Theophylaktos Simokattes, Roma İmparatorluğu'nun siyasi, askerî ve diplomasi tarihi hakkında bilgi veren son müellif olması açısından da büyük önem taşımaktadır. Bizans tarihinde Türklerle kurulan ilişkiler bakımından da önemli bir dönem olan imparator Mavrikios dönemi (582-602) hakkında bilgi veren tek kaynak olması da bu kaynağın önemini bir kez daha arttırmaktadır.

Theophylaktos Simokattes'in eserinde Türklerle ilgili olarak Avarların menşei, Bizans sınırlarına gelmeleri, Kağan'ın elçi göndermesi, Avarların Bizans şehirlerine saldırımları ve yağmalamaları ile Avar-Bizans anlaşmaları üzerinde durulmuş, Avar-Slav ilişkilerine yer verilmiştir. Eserin verdiği bu bilgiler sadece Bizans için değil Sasanî, Avar ve Slav Devletleri açısından da bir arşiv niteliği taşımaktadır. Özellikle Avar Hakanlığı ile ilgili bilgiler hazine değerindedir. Ancak verilen bu bilgileri destekleyecek başka kaynakların olmaması karşılaştırmalı araştırma imkânını maalesef ortadan kaldırmaktadır. Eserde Avarlar hakkında dikkati

çeken en önemli husus Avarların Pseudo-Avar (sahte) ve gerçek Avarlar olmak üzere ikiye ayrıldıklarının gösterilmesidir. Bu ikiye ayırma daha sonra ilim âleminde Avarların kökeni ile ilgili tartışmaların kaynağını oluşturmuştur. Bu tartışmalar günümüzde halen devam etmektedir. Bu eserden başka hiçbir kaynaktan böyle bir bilgi yer almamaktadır.

Sonuç Bölümünde VI. yüzyılın iki önemli Batı kaynağından Doğu Avrupa, Balkanlar, Trakya ve Orta Asya'daki Türkler hakkında verdikleri bilgilerden ilim âleminin nasıl istifade edebileceği üzerinde durulmuştur. Bu eserleri kullanırken dikkat edilmesi gereken en önemli husus müelliflerinin taraflı oldukları ve bu yüzden de eksik veya yanlış bilgiler verebileceklerinin göz önünde bulundurulup dikkatli bir ilmî süzgeçten geçirilmeleri olacaktır. Ancak yine de bu taraflı ve yanlı bakış açısı bu eserlerin verdiği bilgilerin değerini düşürmemekte ve Türk tarihinin Doğu Avrupa safhasının aydınlatılmasını sağlamaktadır. Özellikle Menandros Protektor'un Avarlar ile ilgili verdiği bilgilerin, uzun zamandır Avarların menşei, kimlikleri ve yurtları hakkında süregelen tartışmalar göz önünde bulundurulduğunda önemi çok daha iyi anlaşılmaktadır. Ayrıca Menandros

Protektor'un eseri her ne kadar Agathias'ın eserinin devamı gibi görülse de ana kaynaklardan istifade edilerek yazılmış bir eserdir.

Her iki kaynağın verdikleri bilgiler doğrultusunda Avarların menşeinin Türk olduğu anlaşılmaktadır. Gerek devlet yapısı, gerek sosyal yapı gerekse askerî uygulamalar ile arkeolojik kazılardan çıkan sonuçlar, Avarların Türk olduklarını ispatlamaya yetmektedir. Yazarın inceleyip Türkçe'ye çevirdiği bu kaynaklar da Avarların VI, VII ve VIII. yüzyıllarda yaşadıkları sahalarda ne kadar etkin ve güçlü olduklarını gözler önüne sermektedir.

Eserin sonundaki kronolojik tablo, seçilmiş bibliyografya ve indeks kısımlarının son derece özenle hazırlanması eserin ilmî ölçütlere uygunluğunu sağlamıştır. Seçilmiş bibliyografyada yazar, bu alanda araştırma yapacak olanlara yeterli ve çeşitli kaynaklardan yararlanma kolaylığını sunmuştur.

Sonuç olarak bu çalışma Türk tarihinin Bizans kaynaklarından iki tanesini ilim âlemine tanıtmış ve özellikle Gök-Türkler ve Avarlar hakkında verdiği bilgilerle Türk tarihi çalışmalarına büyük katkı sağlamıştır. Eser ilmî araştırma tekniklerine uygun olarak kaleme alınmış ve ihtiva ettiği

konular itibariyle de Türk tarihine ve açıklamalardan da rahatlıkla büyük bir bilgi hazinesi sunmuştur. görülmektedir. Bu yönüyle de yazar Ayrıca yazarın bilgileri doğru ayrıca bir teşekkürü hak etmektedir. vermedeki çabası eserdeki dipnotlar

Fatma Aysel DINGIL*

* Araş. Gör.; İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.